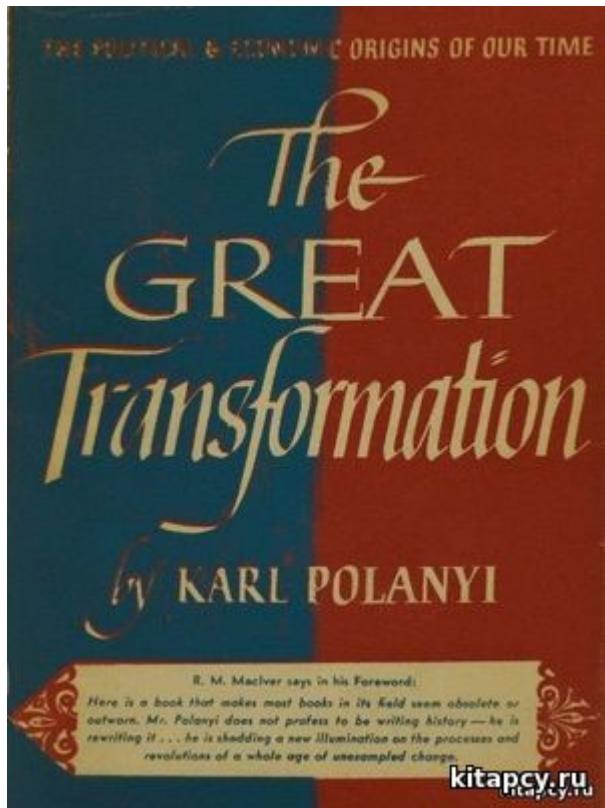

Uly öwrülme

Category: Kitapcy, Malié we ykdysadyýet

написано kitapcy | 24 января, 2025

Uly öwrülme ULY ÖWRÜLME

Ýene bir ykdysady krizis bilen ýüzbe-ýüz bolduk. AKP-niň ýigrimi ýyllyk häkimiýetiniň soñunda Türkiyäni uçurymyň gyrasyna getirendigini görýärис, başdan geçirýärис...

Emma... Mesele diňe Erdoganmy näme? AKP-niň ýerine geljek häkimiýet haýsy ykdysady düzgüni, nähili bina eder? Kyrk ýylyň içidir, eýýäm sekizinji gezek maliýe krizisini başdan geçirýärис. Häkimiýete geljek partiýanyň ykdysady sistemalaryň iň kesgitleyíji aýratynlygy bolan syýasy pozisiýasy nähili bolar?

Kyrk ýyl bări eýerilip gelen ykdysady sistemada ýalňyşlygyň bardygyny iň bolmanda indiden soñ ara alyp jedelini etmegimiz gerek dälmi?

Gündelik bolar-bolmaz gep-gybatlara wagtymyzy öldürmegiň ýurdumyza peýdasy ýok!

Ýurduň düşünje dünýäsinde neoliberalizmiň gegemoniýasy bar we biziň muny tary-mar etmegimiz lazı̄m. Muny başarmasaňyz üçüsi meňzes - Özal, Çiller, Erdogan gider, ýene şolara meňzeşleri

häkimiýete getirersiňiz.

Hawa. Sistemany soraga çekmek gerek – bu kyrk ýyllyk ykdysady maksatnamadan daşgaryn başga ýöremäge ýol ýokmy? Werziş etdirilenlerden gutulyp, kelläñizi ýokaryk galdyrsaňz, dünýäde neoliberalizme garşıy bildirilýän tankydy synlary we gidiljek täze ýollaryň gözlenýändigini görersiňiz.

Elmydama ýazyp gelýärin: kişileriň däl-de, sistemalaryň üstünde pikir alyşalyň. Şu klassyky sözi bilmeýäniňiz ýokdur: Kiçi adamlar kişileri, ortatap adamlar wakalary, beýik adamlar pikirleri ara alyp maslahatlaşar, pikir alşar...

Ýumagyň ujuny çözlemäge dowam edeliň...

- NIJEME ÝYLDAN SOŇ GELEN ABRAÝ

Soňky döwürde ýygy-ýygydan adyna we kitabyna yüzlenilýän, mysal alynýan ykdysatçy bar:

Karl Polani (1886-1964)...

Günbataryň agalyk sürüji ykdysady düşünjesine garşı çykandygy we gymmatly klassyky kitaby “Uly öwrülmə” bilen tanalan wenger akyldary.

1944-nji ýylда ýazylan bu kitap neneň edip has soňky ýyllarda mynasyp gzyklamasyny gördü?

2001-nji ýyl. Nobel baýragynyň laureaty amerikan ykdysatçysy Žosef Stiglisiň sözbaşsy we dünýäniň görnükli ykdysatçysy we syýasy sosioglaryndan Fred L.Blokyň giriş ýazgysy bilen “Uly öwrülmə” täzeden neşir edildi.

Şol wagt neoliberalizmiň marksist däl ykdysatçylar tarapyndanam tankyt astyna alynan döwrüdi. (Kitaby türkä Aýşe Bugra geçirdi. Osman Kawalanyň aýaly professor Aýşe Bugra hakda aýratyn makala ýazjak.)

Käbir ykdysatçylar dünýäniň boýnuna dakylan wagşy kapitalizm-neoliberalizmiň garşysyna “Uly öwrülmə” bilen çykydy. Çünkü, Karl Polani şeýle diýipdi:

- Öz düzgünlerine görä işleyän bazar ykdysadyýeti doly utopiýadır.

- Şeýle sistemany gurmak jemgyýete düýpli zyýan ýetirer.

Polaniniň bu tankydy belligininiň doğrudygы, hususanam bazar ykdysadyýetine geçilmäge jan edilen Russiýada işler öz akymyna goýberilende orta ullakan haos çykan wagty görüldi. Döwletiň

bolmadyk bazarynda boşlugu mafiýa doldurýardy.
Edil şol döwürde döwletleriň kadalaşdyryjy roly bilen Gündogar Aziýadaky käbir ýurtlaryň çaltlyk bilen galkynyş döwrüne gadam basmagy Polaniniň ýyldyzyny parlatdy...
“Sosal syýasatlar gulçulyga äkidýän ýoldur” diýen neoliberalizmiň atasy Fredrik Haýegiň garşysyna Polani bilen çykyldy...

• FAŞIZMIŇ SEBÄBI

Polani Günbatar siwilizasiýasynyň çökmegine sebäp bolan faşizmiň gelejekde gaýtadan ýykgyncylyga ýol açmazlygy üçin onuň orta çykyş sebäpleriniň mazaly öwrenilmeginiň gerekdigini ýaňzytdy:

“Faşizmiň nämüçin ýüze çykandygyna, nämelerden gözbaş alandygyna düşünilmese, gelejekde warwarlykdan we uruşdan gaça durmak kyn bolar.”

Kitabynyň 1944-nji ýylда çapdan çykandygyny ýatladýaryn: Polani 1929-njy ýylyň uly ykdysady krizisine sebäp bolan urdumşaly bazaryň we faşizmiň döreden ursunyň janly shaýadydy... Ol şeýle diýdi: Bazara diňe ykdysady teoriýa arkaly düşünip bolmaz, eger-de ykdysady gatnaşyklary jemgyýetçilik gatnaşyklaryndan aýyl-saýyl edip (soyutlama, абстракция) bilmeseňiz...

Ol jemgyýetçilik gatnaşyklaryny çym-pytrak eden bazar ykdysadyýetiniň nähili çökendigini düşündirmek üçin taryha ýüzlendi – kapitalizmden owalky jemgyýetlere we hatda

ilkidurmuş ykdysadyýetlere çenli gidip, antropologiki işleri geçirip, ykdysady gatnaşyklaryň hemiše jemgyýetçilik gatnaşyklarynyň funsiýasy bolandygyny görkezdi.

Ol şeýle diýdi: Aýry-aýry jemgyýetlerde aýry-aýry ykdysady gurluşlar bardyr we şu manyda ýeke-täk kapitalizm ýokdur. Biziň çepçilerimiz Günbataryň klassyky ykdysady teoriýalaryna eýermeýän osmanly ykdysady düzgüniniň – «aziýa tipli önumçılık formasynyň» üstünde ýyllar boýy jedelleşdi. Emma... «12-nji sentýabr» harby döwlet agdarlysygyndan soñ ugruny üýtgeden çepçiler Günbatar terjimeleri bilen jemgyýetçilik gurluşymza sazlaşmaýan kolonial gural neoliberalizmi ýurdumyzyň boýnuna dakdy! Nepkeşligiň bolmadyk, söwdalaşmagyň ýazgarylýan, elindäki bar zady jomartlyk bilen eçilmegiň artykmaçlyk hasaplanýan «Ahylyk» sosial guramasynyň mirasdüşeri bolan jemgyýetiň ýagyrnysyna konserwatiw Turgut Özalyň, Tansu Çilleriň, Erdoganýň eli bilen neoliberalizm ýüklendi. Üstesine yslamy-da bozdular...

Häzirki gün iň uly meselämiz şu: kyrk ýyllyk ykdysady boýunturygy nädip tary-mar etmeli?

Gelejege düşünmek we ony şekillendirmek isleyänler için «Uly öwrülme» diýseň gymmatly gollanma çeşmesidir...

Soner YALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 01.12.2021 ý. Maliýe we ykdysadyýet